

3-MODUL. DAVLAT TILINI IKKINCHI TIL SIFATIDA O'QITISH METODIKASI: PSIXOLINGVISTIKASOHLARI

Kirish

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida davlat tilini o'qitish sifatini oshirish, ayniqsa rus va qardosh tillarda ta'lim olib boriladigan umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'zbek tilini samarali o'zlashtirish masalasi davlat siyosati darajasidagi ustuvor vazifalardan biriga aylandi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va "Davlat tili haqida"gi Qonun o'zbek tiliga davlat tili maqomini berdi, Prezidentning 2019-yil 2-oktyabrdagi PF-5850-sonli Farmoni va o'zbek tilini 2020–2030-yillarda rivojlantirish konsepsiyasi esa davlat tilini o'qitish tizimini ilmiy asosda takomillashtirishni talab etadi. Biroq bu jarayonni faqat huquqiy-me'yoriy yoki didaktik nuqtayi nazardan emas, balki uning ichki, psixologik-lingvistik mexanizmlarini chuqur anglagan holda tashkil etish zarur. Zero, o'quvchi ona tilidan farqli boshqa tilni o'zlashtirayotganda uning ongida murakkab kognitiv, ijtimoiy va emotsional jarayonlar kechadi — bu jarayonlarni bilmasdan turib, qanchalik zamonaviy va qiziqarli metodlardan foydalanilmasin, natija barqaror bo'lmaydi.

Psixolingvistika — til va tafakkur, nutq faoliyati va uning aqliy mexanizmlari o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganuvchi fan sifatida, ikkinchi tilni o'qitish metodikasining ilmiy poydevorini tashkil etadi.

O'zbek tilini davlat tili sifatida o'qitishning maqsad va vazifalari

Til ta'limida tilni ona tili sifatida o'qitish va ikkinchi til sifatida o'qitish o'zaro qat'iy farqlanadi. Psixolog L.S. Vigotskiy bu farqni quyidagicha ifodalagan edi: "Ona tilini o'rganish pastdan yuqoriga, xorijiy tilni egallash esa yuqoridan pastga yo'nalishida amalga oshiriladi." Boshqacha aytganda, ona tilida bolada avval amaliy nutq ko'nikmalari shakllanadi va keyin bu ko'nikmalar til qoidalari asosida tahrirlanadi; ikkinchi tilda esa aksincha, avval tilga oid bilim va qoidalar beriladi, ular asta-sekin amaliy nutq ko'nikmasiga aylantiriladi. Shu boisdan ta'lim boshqa tillarda olib boriladigan maktablarda o'zbek tilini o'qitishdan asosiy maqsad grammatik qoidalarni yodlatish emas, balki o'quvchida o'zbekcha erkin so'zlashish, o'z fikrini og'zaki va yozma tarzda mustaqil bayon eta olish ko'nikmasini shakllantirishdir.

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar mavjud: ta'limning barcha bosqichlarida o'zbek tilini uzviylik va uzluksizlik asosida o'qitish; davlat ta'lim standartlari talablarini xalqaro tilshunoslik standartlarining A1–C2 darajalariga muvofiqlashtirish; ta'lim mazmunini kompetensiyaviy yondashuv asosida isloh qilish; har bir ta'lim bosqichi uchun faol va nafaol leksik-grammatik minimumni aniqlash — mutaxassislar fikricha, erkin so'zlashish uchun taxminan

2000, erkin o'qish va tushunish uchun esa 4000–5000 atrofidagi lug'aviy birlikni bilish zarur; shuningdek, ilg'or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish. Bu vazifalarning barchasi, oxir-oqibat, o'quvchida nutqiy kompetensiya — egallangan bilim, ko'nikma va malakalarni turli muloqot vaziyatlarida erkin qo'llay olish layoqatini shakllantirishga qaratiladi.

Ikkinchi tilni o'zlashtirish nazariyalari

Ikkinchi tilni o'zlashtirish (Second Language Acquisition — SLA) sohasi XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab mustaqil ilmiy yo'nalish sifatida shakllandi va bir necha bosqichma-bosqich almashingan nazariy paradigmalarni bosib o'tdi.

Bixevioristik yondashuv (B.F. Skinner, 1957) tilni o'zlashtirishni odat hosil qilish (habit formation) jarayoni sifatida talqin qildi: takrorlash, mustahkamlash va taqlid orqali to'g'ri nutqiy reaksiyalar shakllanadi, deb hisoblandi. Biroq bu nazariya bolalarning ilgari eshitmagan gap tuzilmalarini mustaqil yaratish qobiliyatini tushuntira olmadi va tanqidga uchradi.

Larry Selinkerning intertil (interlanguage) nazariyasi (1972) o'rganilayotgan tilni o'zlashtirish jarayonida o'quvchi ongida ona tili ham, maqsad til ham emas, balki o'ziga xos, tizimli qonuniyatlarga ega “oraliq til tizimi” shakllanishini asoslab berdi. Bu tizim vaqt o'tishi bilan maqsad tilga yaqinlashib boradi, biroq ba'zan “qotib qolish” (fossilization) holati ham kuzatiladi — bunda o'quvchi xatolari barqarorlashib, keyingi rivojlanish sekinlashadi.

Michael Longning o'zaro ta'sir gipotezasi (Interaction Hypothesis) Krashen g'oyasini rivojlantirib, tilni o'zlashtirish faqat tushunarli kirishdan emas, balki muloqot jarayonida yuzaga keladigan “mazmunni aniqlashtirish” (negotiation of meaning) — so'rash, qayta so'rash, tushuntirish kabi interaktiv jarayonlardan ham kuchli ta'sirlanishini isbotladi.

Pedagogik amaliyot uchun xulosa: dars jarayonida o'quvchiga nafaqat tayyor qoidalar berilishi, balki uning mavjud bilim darajasidan biroz yuqoriroq, tushunarli va ma'noli til materiali (“i+1”) taqdim etilishi, xato qilishdan qo'rqmaydigan xotirjam muhit yaratilishi hamda tengdosh va o'qituvchi bilan haqiqiy muloqot orqali ma'no muzokarasi olib borilishi zarur.

Bilingvizm va uning turlari

Bilingvizm — ikki tilni turli darajada bilish va ulardan foydalanish qobiliyati bo'lib, u bir tekis emas, balki turli shakl va darajalarda namoyon bo'ladi. Uriel Weinreich (1953) bilingvizmni tuzilishiga ko'ra uchga ajratadi: koordinativ bilingvizm (ikki til bir-biridan mustaqil, alohida tushuncha tizimlari sifatida saqlanadi), subordinativ bilingvizm (ikkinchi til birinchisi orqali, tarjima yo'li bilan o'zlashtiriladi) va aralash (compound) bilingvizm (ikki til bitta umumiy tushuncha tizimiga bog'lanadi).

Wallace Lambert (1975) ijtimoiy-psixologik nuqtayi nazardan bilingvizmning ikki muhim turini ajratib ko'rsatdi. Qo'shimcha (additive) bilingvizm — bunda ikkinchi til ona tiliga zarar yetkazmagan holda, unga qo'shimcha ravishda o'zlashtiriladi, ikkala til ham qadrlanadi va rivojlanadi; bu holat o'quvchining kognitiv rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ayiruvchi (subtractive) bilingvizm esa — ikkinchi til ona tili hisobidan, uni siqib chiqargan holda o'zlashtiriladi, bu esa til va identifikatsiya inqirozlariga olib kelishi mumkin. Shuningdek, muvozanatli (balanced) bilingvizm alohida tur sifatida ajratiladi — bunda shaxs ikkala tilda ham deyarli teng darajada erkin fikr bildiradi.

Yosh omiliga ko'ra erta (bolalikda, tilni o'zlashtirishning "sensitiv davri"da boshlangan) va kech (o'smirlik yoki kattalik yoshida boshlangan) bilingvizm farqlanadi; bu ikki holatda miya faoliyati va o'zlashtirish mexanizmlari ilmiy tadqiqotlarda turlicha ekanligi isbotlangan (Lenneberg, 1967 — "Kritik davr gipotezasi").

O'zbekiston sharoitida, xususan rus va boshqa tillarda ta'lim olayotgan maktablarda o'quvchilarda aynan qo'shimcha (additive) bilingvizmni shakllantirish strategik ahamiyatga ega: o'quvchi ona tilini to'liq saqlagan holda, davlat tilini ham erkin muloqot vositasi sifatida o'zlashtirishi lozim. Buning uchun o'qituvchi ikkala tilni ham qadrlashi, davlat tilini o'rganishni ona tilidan voz kechish emas, balki shaxsning imkoniyatlarini kengaytiruvchi qo'shimcha resurs sifatida taqdim etishi muhim.

Tillararo interferensiya va transfer

Robert Lado o'zining kontrastiv tahlil gipotezasida (Contrastive Analysis Hypothesis, 1957) ikki til tizimlarini qiyoslash orqali o'quvchi qayerda qiyinchilikka duch kelishini oldindan bashorat qilish mumkinligini asoslab berdi: ona tili va o'rganilayotgan til o'rtasidagi o'xshashliklar ijobiy transferni (positive transfer) ta'minlaydi, farqlar esa salbiy transfer, ya'ni interferensiyaga (negative transfer / interference) sabab bo'ladi.

Rus tilida so'zlashuvchi o'quvchilar uchun o'zbek tilini o'zlashtirishda interferensiya bir necha darajada namoyon bo'ladi. Fonetik darajada — o'zbek tilidagi o', g', q, h kabi tovushlarning rus tilida moslarisiz bo'lishi talaffuz xatolarini keltirib chiqaradi. Grammatik darajada — o'zbek tilining agglyutinativ (qo'shimchalar tizimiga asoslangan) tabiati rus tilining flektiv tuzilishidan farq qiladi; masalan, kelishik va egalik qo'shimchalarining qat'iy tartibda qo'shilishi, kesimning gap oxirida kelishi rus tilidagi so'z tartibiga mos kelmagani uchun qiyinchilik tug'diradi. Leksik darajada esa so'zlarning ko'p ma'noliligi, frazeologik birikmalar va madaniy konnotatsiyalarning noto'g'ri tarjima qilinishi tez-tez uchraydi.

Biroq Pit Corderning xato tahlili nazariyasi (Error Analysis, 1967) muhim burilish yasadi: u xatolarni faqat “salbiy hodisa” emas, balki o‘quvchi ongida kechayotgan faol til qurish jarayonining tabiiy va foydali dalili sifatida talqin qilishni taklif etdi. Bu nuqtayi nazar o‘qituvchiga xatolarga boshqacha — tanqidiy emas, balki tashxis qo‘yuvchi nigoh bilan qarash imkonini beradi: xato qaysi bosqichda, qanday sabab bilan yuzaga kelayotganini aniqlash orqali maqsadli mashqlar tizimini qurish mumkin.

Amaliy jihatdan o‘qituvchi uchun quyidagi yondashuv samarali: dars rejalashtirishda ikki til grammatikasi va fonetikasi o‘rtasidagi asosiy farqlarni oldindan bilib, aynan shu nuqtalarga qaratilgan maxsus mashqlar (masalan, minimal juftliklar orqali talaffuz mashqlari, kelishik qo‘shimchalari ustida maqsadli ishlash) tayyorlash; shu bilan birga o‘quvchi xatosini “to‘xtatuvchi” emas, balki “yo‘naltiruvchi” fikr-mulohaza (feedback) sifatida qabul qilish.

Til muhitini shakllantirish omillari

Tilni samarali o‘zlashtirish uchun sinf devorlaridan tashqariga chiqadigan, izchil va boy til muhiti hal qiluvchi omil hisoblanadi. Krashenning “tushunarli kirish” tamoyiliga ko‘ra, o‘quvchi qanchalik ko‘p va sifatli tinglash hamda o‘qish materialiga duch kelsa, til o‘zlashtirish jarayoni shunchalik tabiiy va tez kechadi.

Til muhitini shakllantiruvchi asosiy omillarga quyidagilar kiradi: sinfdagi kirish sifati va miqdori — o‘qituvchining o‘zi davlat tilida qanchalik ko‘p, tushunarli va ma’noli nutq ishlatishi; sinf tashqarisidagi til muhiti — oila, ko‘cha, ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar orqali tilga duch kelish chastotasi; sun’iy immersiya elementlari — sinfda davlat tilida muloqot qilishga undovchi loyihalar, devoriy gazetalar, tematik burchaklar, rolli o‘yinlar tashkil etish; ijtimoiy-psixologik muhit — sinfda til o‘rganishga nisbatan qanday munosabat shakllangani, tengdoshlar bosimi va o‘qituvchining hissiy qo‘llab-quvvatlashi.

Alohida ta’kidlash joizki, til muhiti nafaqat miqdoriy (qancha til eshtilishi), balki sifatiy (til qanchalik ma’noli, kontekstga bog‘liq va o‘quvchi ehtiyojlariga mos ekanligi) jihatdan ham baholanishi kerak. Shu sababli o‘qituvchining vazifasi — sinfni shunchaki til qoidalari o‘rgatiladigan joydan, balki davlat tilida haqiqiy fikr almashinadigan, muloqot ehtiyoji tug‘iladigan mikromuhitga aylantirishdir. Bunda hikoyalar aytish (storytelling), rolli vaziyatlar, loyihaviy topshiriqlar va sinfdan tashqari amaliyot (masalan, davlat tilida qisqa video tayyorlash, maktab radiosi uchun matn yozish) katta ahamiyat kasb etadi.

O‘quvchilarning ichki va tashqi motivatsiyasi

Robert Gardner va Wallace Lambert (1972) chet va ikkinchi tillarni o‘zlashtirishda motivatsiyaning ikki asosiy turini ajratib ko‘rsatdilar. Integrativ motivatsiya — o‘quvchining til jamiyati va madaniyatiga qo‘shilish, u bilan

ijtimoiy aloqa o'rnatish istagidan kelib chiqadi; instrumental motivatsiya esa tilni aniq amaliy maqsadlar (imtihon topshirish, ish topish, martaba o'sishi) uchun vosita sifatida o'rganishni anglatadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, integrativ motivatsiya barqarorroq va chuqurroq til o'zlashtirishga olib keladi, biroq ikkala tur ham o'zaro to'ldiruvchi ahamiyatga ega.

Sinf amaliyotida ichki motivatsiyani rivojlantirish uchun o'qituvchi quyidagi strategiyalardan foydalanishi mumkin: o'quvchiga tanlov imkoniyatini berish (masalan, topshiriq mavzusini yoki bajarish usulini tanlash huquqi); haqiqiy hayotiy vaziyatlarga yaqin, ma'noli va qiziqarli topshiriqlar tanlash; muvaffaqiyatni his qildiruvchi, bosqichma-bosqich murakkablashuvchi mashqlar tizimini qurish; xatolarga nisbatan xavfsiz, tanqidsiz muhit yaratish; geymifikatsiya va ijodiy loyihalar orqali o'rganish jarayonini qiziqarli qilish. Shu bilan birga tashqi motivatsiya vositalari — maqto'v, sertifikat, reyting kabi omillar — ichki motivatsiyani almashtirmasdan, balki uni kuchaytiruvchi qo'shimcha vosita sifatida qo'llanilishi lozim.

Xulosa

Davlat tilini ikkinchi til sifatida o'qitish — shunchaki grammatik qoidalar va so'z boyligini yetkazish jarayoni emas, balki o'quvchi ongida kechayotgan murakkab kognitiv, ijtimoiy va emotsional jarayonlarni hisobga oluvchi ilmiy asoslangan faoliyatdir. Samarali ta'lim jarayoni o'quvchining hozirgi bilim darajasini hisobga olgan, xavfsiz va qo'llab-quvvatlovchi muhitda, ma'noli muloqot orqali, ichki qiziqishga tayangan holda tashkil etilganda barqaror natija beradi. O'qituvchining vazifasi — ushbu ilmiy va me'yoriy bilimlarni har bir aniq sinf, har bir aniq o'quvchi ehtiyojiga moslashtirib, kundalik amaliyotga tatbiq etishdir.

AMALIY MASHG'ULOT

(Davlat tilini ikkinchi til sifatida o'qitish metodikasi: psixolingvistik asoslar ma'ruzasi asosida)

O'quvchilar nutqidagi interferensiyalar xatolarni tahlil qilish va ularni bartaraf etish strategiyalarini ishlab chiqish; sinfda davlat tili muhitini yaratish bo'yicha topshiriqlar loyihalash; motivatsiyani oshiruvchi mashqlar va faoliyat turlarini ishlab chiqish

Kirish

Ushbu amaliy mashg'ulot davlat tilini ikkinchi til sifatida o'zlashtirish bo'yicha bilimlarni real sinf amaliyotiga tatbiq etishga qaratilgan. Quyida uchta yo'nalish bo'yicha — xatolarni tahlil qilish va bartaraf etish, til muhitini yaratish,

motivatsiyani oshirish — qisqa nazariy eslatma va ko'plab tayyor amaliy mashqlar taqdim etiladi.

O'quvchilar nutqidagi interferension xatolarni tahlil qilish

Har bir xato o'quvchi ongida faol kechayotgan til qurish jarayonining ko'rinishi, shuning uchun o'qituvchi xatoni jazolash emas, aniqlash va tushunish vazifasini bajaradi.

Amaliy topshiriq: xatolarni tahlil qilish

Ishtirokchilar kichik guruhlariga bo'linib, oldindan tayyorlangan real o'quvchi nutqi namunalarini (audio yozuv yoki yozma matn) yuqoridagi jadval asosida tahlil qiladi: xato turini aniqlaydi, sababini izohlaydi va mos tuzatish strategiyasini taklif etadi. Guruh natijalari umumiy muhokama qilinadi va eng samarali yechimlar izlanadi.

Qo'shimcha amaliy usullar

Yuqoridagi tahlil metodikasini mustahkamlash uchun sinfda quyidagi qisqa mashqlardan ham foydalanish mumkin:

“Xatoni toping” mashqi — o'qituvchi xato joylashtirilgan gaplarni taqdim etadi, o'quvchilar xatoni topib tuzatadi.

Juftlikda bir-birining ishini tekshirish.

To'g'ri va noto'g'ri gaplarni taqqoslash.

Audio yozuvlarni tinglab xatolarni aniqlash.

“Nima uchun bu xato?” savoli orqali tahlil qilish.

Xatolarni bartaraf etish strategiyalari

Roy Lyster va Leila Ranta (1997) tomonidan ishlab chiqilgan tuzatuvchi fikr-mulohaza (corrective feedback) taksonomiyasi oltita asosiy strategiyani ajratadi:

1) aniq tuzatish — xato to'g'ridan-to'g'ri ko'rsatiladi va to'g'ri variant beriladi;

2) qayta shakllantirish — o'qituvchi xato gapni to'g'ri shaklda takrorlaydi, biroq buni ochiq tuzatish sifatida taqdim etmaydi;

3) aniqlashtirish so'rovi — “Kechirasiz, tushunmadim, qaytaring” kabi savol orqali o'quvchini o'zini qayta tekshirishga undash;

4) metalingvistik fikr-mulohaza — grammatik qoidaga ishora qilish “Bu yerda qaysi kelishik kerak edi?”;

5) elitatsiya — gapni tugallanmagan holda qoldirib, o'quvchining o'zi to'g'ri shaklni topishiga imkon berish;

6) takrorlash — xato qismni intonatsiya bilan ajratib takrorlash orqali o'quvchi e'tiborini xatoga qaratish.

Tuzatish strategiyasini tanlash mezonlari

Xato kommunikatsiyaga xalaqit beryaptimi yoki yo'qmi — agar ma'no saqlanib qolsa, darsning oqimini buzmaslik uchun yengilroq usul qo'llash mumkin.

Xato yangi mavzugami yoki oldin o'rgatilgan qoidagami tegishli — oldin o'rgatilgan qoida bo'yicha xato bo'lsa, elitatsiya yoki metalingvistik izoh samaraliroq.

O'quvchining hissiy holati — xavotirli yoki uyalgan o'quvchiga nisbatan yumshoqroq, qo'llab-quvvatlovchi usul tanlanadi.

Xatoning takrorlanish chastotasi — tez-tez takrorlanadigan xatolar uchun maxsus maqsadli mashqlar tizimi ishlab chiqiladi.

Shuningdek, o'qituvchi darhol javob bermasdan, o'quvchiga o'z xatosini mustaqil topish uchun vaqt va yo'naltiruvchi savol berishi (self- va peer-correction) tavsiya etiladi.

Sinfda tili muhitini yaratish bo'yicha topshiriqlar loyihalash

Til muhiti qanchalik boy va izchil bo'lsa, o'zlashtirish shunchalik tabiiy kechadi. Sinfda quyidagi amaliy yo'nalishlarda topshiriqlar loyihalash tavsiya etiladi.

Fazoviy va vizual muhit

“Til burchagi” tashkil etish — sinfda davlat tilidagi kitoblar, plakatlar, o'quvchilar ishlari joylashtirilgan maxsus zona yaratish.

Devoriy stend va yorliqlar — sinf jihozlari (eshik, deraza, doska) ustiga o'zbekcha nomlar yozilgan yorliqlar joylashtirish.

Haftalik “so'z boyligi devori” — har hafta yangi so'z va iboralar bilan yangilanib turadigan interaktiv stend.

Kommunikativ va loyihaviy topshiriqlar

Rolli o'yinlar — do'kon, shifoxona, transport kabi real hayotiy vaziyatlarni sinfda modellashtirish.

Loyihaviy topshiriqlar — o'quvchilar guruhlarida maktab hayoti haqida davlat tilida qisqa video yoki devoriy gazeta tayyorlaydi.

“Kun tili” amaliyoti — haftaning belgilangan kunlarida sinfda faqat o'zbek tilida muloqot qilish qoidasini joriy etish.

Hikoya aytish va qayta hikoyalash — o'quvchilar o'qilgan yoki tinglangan matnni o'z so'zlari bilan davlat tilida qayta hikoya qiladi.

Raqamli va sinfdan tashqari muhit

Sinf uchun elektron guruh (masalan, Telegram kanal) orqali o'zbek tilida qisqa audio-video topshiriqlar almashish.

Maktab radiosi yoki devoriy gazeta uchun davlat tilida matn tayyorlash topshirig'i.

Oila va jamoat bilan bog'liq "uy vazifalari" — o'quvchi oila a'zosi bilan o'zbek tilida qisqa suhbat o'tkazib, uni sinfda taqdim etadi.

Qo'shimcha namunaviy topshiriqlar

Yuqoridagi yo'nalishlarni sinfda tezda qo'llash uchun quyidagi tayyor topshiriq namunalaridan foydalanish mumkin:

"Bir kun faqat o'zbek tilida" — o'quvchilar butun dars davomida faqat o'zbek tilida muloqot qiladi.

"So'zlar devori" — har hafta yangi 15–20 ta so'z devorga osiladi; o'quvchilar ularning ma'nosini aytadi, gap tuzadi va sinonimini topadi.

"Dialog yaratamiz" — juftliklarda maktab, do'kon, kutubxona, shifoxona, transport kabi mavzularda suhbat tuziladi.

"Rolga kirish" — o'quvchilar o'qituvchi, shifokor, jurnalist, sotuvchi, mehmon rollarini ijro etadi.

"Til burchagi" — har hafta yangilanadigan maqol, hikmatli so'z, qiziqarli fakt va yangi iboralar bilan boyitiladi.

Motivatsiyani oshiruvchi mashqlar va faoliyat turlari

Avtonomiyani qo'llab-quvvatlovchi mashqlar

Tanlov imkoniyati beruvchi topshiriqlar — o'quvchi bir nechta mavzu yoki format (video, poster, insho) orasidan tanlash huquqiga ega bo'ladi.

"O'z loyihamni tanlayman" faoliyati — o'quvchi o'zi qiziqqan mavzuda mustaqil qisqa taqdimot tayyorlaydi.

Kompetentlik hissini shakllantiruvchi mashqlar

Bosqichma-bosqich murakkablashuvchi topshiriqlar tizimi — oddiy vazifadan boshlab, muvaffaqiyat tuyg'usini his qildirib, asta-sekin qiyinlashtirish.

"Muvaffaqiyat kundaligi" — o'quvchi har hafta o'zlashtirgan yangi so'z yoki jumalarni qayd etib boradi.

Aniq va konstruktiv fikr-mulohaza berish — nafaqat xatoni, balki o'quvchi erishgan aniq yutuqni ham ko'rsatish.

Bog'lanish va hamkorlikni rivojlantiruvchi faoliyatlar

Juftlik va guruhli ishlar — tengdoshlar bilan hamkorlikda bajariladigan kommunikativ topshiriqlar.

Sinf loyihalari va musobaqalar — jamoaviy geymifikatsiya elementlari (ball to'plash, reyting, kichik mukofotlar) orqali qiziqishni oshirish.

Tengdoshlar o'rtasida "til hamrohligi" (language buddy) tizimini joriy etish — kuchliroq o'quvchi tengdoshiga yordam beradi.

Baholash va rag'batlantirish o'quvchining shaxsiy yutug'iga (boshqalar bilan emas, o'z oldingi natijasi bilan solishtirilgan holda) qaratilishi tavsiya etiladi.

Motivatsion mashqlar

Darsni jonlantirish va o'quvchi qiziqishini oshirish uchun quyidagi qisqa mashqlar tavsiya etiladi:

“Kim tez?” — berilgan so'zlardan eng tez gap tuzish.

“Sirli quti” — qutidagi rasm yoki predmet asosida hikoya tuzish.

“Davom ettir” — o'qituvchi gapni boshlaydi, o'quvchi uni davom ettiradi.

“Intervyu” — o'quvchilar bir-biridan intervyu oladi.

“Top va tushuntir” — rasm asosida predmetni topish, tavsiflash va undan foydalanishni tushuntirish.

“So'z zanjiri” — har bir o'quvchi oldingi so'zning oxirgi harfi bilan yangi so'z aytadi.

“5 daqiqalik nutq” — o'quvchi tasodifiy mavzuda 3–5 daqiqa davomida davlat tilida fikr bildiradi.

Xulosa

Ushbu mashg'ulotda taqdim etilgan amaliy mashqlar, topshiriq namunalari va strategiyalarni har bir o'qituvchi o'z sinfi va o'quvchilari ehtiyojiga moslashtirib, kundalik dars jarayonida izchil qo'llashi tavsiya etiladi.

Kutilayotgan natijalar

Amaliy mashg'ulot yakunida o'qituvchilar:

- o'quvchilar nutqidagi interferension xatolarni aniqlash va tahlil qilishni biladilar;
- xatolarni bartaraf etishning samarali strategiyalarini qo'llay oladilar;
- sinfda o'zbek tili muhitini yaratishga xizmat qiluvchi topshiriqlarni loyihalay oladilar;
- o'quvchilarning davlat tilini o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini oshiruvchi metod va mashqlarni amaliyotda qo'llash ko'nikmasiga ega bo'ladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Krashen, S.D. Principles and Practice in Second Language Acquisition. Pergamon Press, 1982.
2. Selinker, L. Interlanguage. International Review of Applied Linguistics, 10(3), 1972.
3. Vygotsky, L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press, 1978.

4. Lado, R. *Linguistics Across Cultures*. University of Michigan Press, 1957.
5. Corder, S.P. The Significance of Learners' Errors. *IRAL*, 5(4), 1967.
6. Weinreich, U. *Languages in Contact: Findings and Problems*. Mouton, 1953.
7. Lambert, W.E. *Culture and Language as Factors in Learning and Education*. 1975.
8. Gardner, R.C., Lambert, W.E. *Attitudes and Motivation in Second Language Learning*. Newbury House, 1972.
9. Deci, E.L., Ryan, R.M. *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior*. Plenum, 1985.
10. Long, M.H. *The Role of the Linguistic Environment in Second Language Acquisition*. 1996.
11. To'xliyev B., Shamsiyeva M., Ziyodova T. *O'zbek tili o'qitish metodikasi*. Toshkent, 2006.
12. Yo'ldoshev R.A. *O'zbek tili darslarida o'quvchilarning og'zaki nutqini ko'p gapirtirish orqali o'stirish metodikasi*. T.: Fan va texnologiyalar, 2012.
13. Yo'ldoshev R.A. *Ta'lim rus tilida olib boriladigan maktablarda o'zbek tilini o'qitish metodikasi*. Toshkent: O'zPFTI, 2015.
14. Muxitdinova X.S. *O'zbek tilini o'qitishning ilmiy-metodik asoslari (monografiya)*. Toshkent, Vneshinvestprom, 2021.
15. Corder, S.P. The Significance of Learners' Errors. *IRAL*, 5(4), 1967.
16. Lyster, R., Ranta, L. Corrective Feedback and Learner Uptake. *Studies in Second Language Acquisition*, 19(1), 1997.
17. Krashen, S.D. *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. Pergamon Press, 1982.
18. Deci, E.L., Ryan, R.M. *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior*. Plenum, 1985.
19. Ellis, R. *Task-Based Language Learning and Teaching*. Oxford University Press, 2003.
20. Selinker, L. Interlanguage. *International Review of Applied Linguistics*, 10(3), 1972.
21. Gardner, R.C., Lambert, W.E. *Attitudes and Motivation in Second Language Learning*. Newbury House, 1972.